

ДИДАКТИЧКИ ОБЛИЦИ, ПОСТУПЦИ, ОРГАНИЗАЦИЈА, САДРЖАЈИ И МЕТОДЕ, ПРИМАРНЕ ОСОБЕНОСТИМА И ПОТРЕБАМА ДАРОВИТИХ УЧЕНИКА

У Међународној енциклопедији образовања (The international Encyclopedia of Education, 1985), психолог Пасоу (А.Н. Passow) је, расправљајући о природи даровитости, изложио преглед проучавања различитих аутора који се посебно баве овим проблемима: Термана, Лоте Холингворт, Пола Визија, Гетцелса и Џексона и др., као и своје схватање и диференцију о проблемима даровитости, коју одређује као "способност за истакнута достигнућа у било којој друштвено значајној области људског деловања". Пасоу способности ограничава на академска подручја (језици, друштвене науке и математика); домен уметности (музика, графика, пластичне и механичке уметности) као и на области људских односа. Пасоу посебно наглашава да даровитост и талентованост не представљају хомогене групације и да различита схватања о даровитости имају бројне различите изворе и интерпретације.

Даровитост може представљати само један аспект (облик) укупног развоја и нема типично даровитог ученика (појединца) зато што посебни таленти и социјална средина омогућавају различите особености и карактеристике личности. Облици постигнућа, такође, варирају чак и у случајевима када даровити буду хомогено груписани: међу њима могу наћи бројне разлике. Један број даровитих постиже изузетне резултате у једном предмету или домену, а знатно слабије у другима. Даровит и успешан математичар, на пример, може бити сасвим просечан у познавању језика и литературе, а даровит уметник (музичар, сликар, вајар) може бити веома слаб и неуспешан математичар. Постоје многи облици даровитости па су неки ученици даровити и веома успешни у природним наукама, други у уметности, неки у вођству. Оно што човек поседује конкретно представља најмање три чиниоца: наслеђа и наследне структуре, која се одликује великом пластичношћу; услова и ефекта структуре средине; и онога што је појединац сам, својим учењем и деловањем доградио.

Дефиницију о таленту и даровитости (посебно САД) предложио је Сидни Марланд (Sidney Marland) на следећи начин: "Даровита и талентована деца су она која су идентификована од стране посебно квалификованих стручњака, који због изузетних способности могу да остваре постигнућа. То су деца која захтевају диференциране наставе програме и/или службе, поред којих су предвиђене редовним школским програмима, а у циљу остваривања њиховог доприноса себи и друштву" (Марланд, 1971) .

Ова деца, указује Марланд, показују своје потенцијалне способности (могућности) и остварују их одвојено или у различитим комбинацијама некој од следећих области: општим индивидуалним способностима, специјалним академским способностима, визуелним или сличним уметностима и психомоторним способностима.

На основу бројних проучавања даровитости и способности може се указати на следећа својства и карактеристике даровитих ученика: оштроумност и оштроумно посматрање и сагледавање проблема, способности концентрације, повезивање узрока и последица, апстрактно мишљење, организовање и повезивање искуства, способност сагледавања елемената одређеног проблема, довитљивост и имагинација, тежња за класификовањем и развојем, интересовање и ентузијазма за различита подручја и проблеме (бројни хобији), упорност и ентузијазам, способност уживљавања (емпатија) и др. Треба указати да су само неке од поменутих карактеристика и квалитета присутни код даровитих ученика.

Таланат даровите деце често је узрок да она буду погрешно схваћена или игнорисана од стране вршњака или средине у којој живе. Због тога ова деца имају потребу да буду посебно прихваћена и процењивана због властитих потреба и интересовања, а не само због постизања изузетних резултата. Даровита деца имају такође бројне и различите потребе: потребу за изазовом, због чега им треба омогућити да раде независно, самостално или у паровима и мањим групама (кружоцима) .

Посебан значај за даровите представљају расправе и дискусије (полемике) које им омогућавају да процењују, прерађује, имају другачије прилазе и схватања и да одређене ситуације и проблеме посматрају са различитих прилаза и становишта. Ови ученици, такође, имају потребу да буду подстицани и охрабривани како би проширивали своја интересовања и сазнавања. Подстицање и праћење само једног интересовања може нанети штете другим интересовањима, као што велики број интересовања може довести до презасићености и исцрпљивања индивидуалне енергије.

Даровитим ученицима треба омогућити да се упознају, да науче и усвоје истраживачке методе, поступке и технике, захтевати да комплетирају своје задатке и обавезно до краја их реализују. Постоји идеја да једном схваћен тај изазов треба усмерити ка новим изазовима. Многа даровита деца свој рад и обавезе могу прекинути или зауставити јер им недостаје упорност тако да њихова достигнућа често не показују њихове реалне могућности.

Потребе даровитих намећу захтев да програми за њих буду диференцирани, индивидуализовани, модификовани и ревидирани када се за тим укаже потреба и неопходност. При састављању посебних програма треба имати у виду основне карактеристике учења даровите деце, тј. да она уче и схватају брзо и лако и да се темпо њиховог рада и учења разликује од темпа осталих ученика. Неопходно је да им се обезеди индивидуално, индивидуализовано, самостално и продубљено учење, облици рада и стратегије које ће омогућити прилагођавање различитих садржаја, поступака, метода, техника и стилова учења, њиховим потребама и могућностима,

мотивацији, интересовању и стиливима. Имајући у виду специфичност, природу и потребе даровитих наставни рад треба да им омогући да развијају: позитивно самопоимање, љубав за учењем, жељу да постигну најбоље резултате, поштовање и разумевање рада и постигнућа других, осећање и одговорност према себи, према другима и према заједници у којој живе.

Једну од најзначајнијих иницијатива за побољшавање ефикасности наставе и образованог процеса донела је идеја о индивидуализацији наставе и учења.

Индивидуализовати наставу значи оријентисати се на реалне типове ученика, узимати у обзир разлике међу њима, усклађивати и варирати методе и поступке педагошког деловања према тим разликама, помоћи ученицима да напредују према властитом темпу и могућностима. Разлике међу ученицима односе се на опште способности, брзину учења и напредовања, интересовање, мотивацију, ставове и вредности, али такође и на посебне специјалне способности. Индивидуализација наставе је, заправо, прилагођавање дидактичких активности ченицима водећи рачуна о њиховим индивидуалним особеностима, што заправо значи подстицање активности појединца на путу њиховог развоја.

Главни циљ индивидуализације је: учити ученике учењу, формирати код њих позитивну мотивацију за учење и сазнавање; ослободити потенцијалне способности појединца које се манифестују у свакој позитивној реакцији за коју је он способан. Ови захтеви их могу развити или смањити.

Индивидуализована настава се може на различите начине прилагодити отребима појединих ученика; може се различито рангирати; омогућавати велики број варијација и др. Може се примењивати почев од малих модификација у групној настави до потпуно независног учења; дозвољава варијације у брзини учења, постављању циљева и задатака, примени метода, поступака и материјала за учење, као и нивоа постигнућа; може се користити у свим предметима или деловима појединих предмета, са групама ученика или са појединцима, за читаво радно време или за део времена.

Индивидуализација не искључује већ подразумева примену најразличитијих облика, поступака и метода наставе. Говорећи о овом аспекту проблема индивидуализације, познати швајцарски педагог и социолог Роберт Дотран (R. Dottrens) указује да "организација индивидуалног рада у разреду и његове везе са колективном наставом или са радом у екипама, представља хармонично јединство техника школског рада заснованих на једној концепцији интелектуалног васпитања која је много више од наставе која се даје уобичајеним условима". У индивидуализованој настави ради се о могућностима селекције и избора оога што највише одговара ученицима.

У операционалном смислу индивидуализације сваки ученик има персонализован курс наставе који је за њега посебно планиран, да напредује на властити начин вођен својим општим способностима и интересовањима. Ученик се најпре такмичи сам са собом, а затим са одређеном групом. Његов властити пут га води не само ка групним активностима већ омогућава да и сам

ради: истражујући, проверавајући, читајући, експериментишући, прерачунавајући, упоређујући, понекад и уз помоћ електронске или механичке опреме. Најважније је да учење и усвајање буде замењено поступцима откривања и концептуализација.

Један од моућних облика рада са даровитим ученицима односи се на диференцију и диференцирану наставу. која подразумева квантитативно и квалитативно остваривање наставе, индивидуално или групно, зависно од различитих својстава наставе, интересовања и могућности учења. Диференцијација представља супротан пол у односу на наставу чији су циљеви и методе обавезни за све ученике. Овај облик наставе не узима постојеће разлике међу ученицима само као чињеницу већ и као неку врсту дидактичког изазова, како би се ефикасније постигли одређени циљеви наставе, образовања и учења.

За ученике са високим степеном способности, радозналости и интересовања, могу се организовати, стално или повремено, посебно обогаћени наставни садржаји и програми. Претпоставка за успешан рад са даровитим ученицима састоји се у адекватном избору садржаја, проблема, питања, из одговарајућих научних и наставних области, који омогућавају шири и интензивнији рад, као и избор метода, поступака, извора, средстава, које омогућавају и обезбеђују неопходна проучавања, могућности различитог груписања за проучавање (индивидуали, индивидуализовани рад, партнерски рад, рад у малим групама и кружоцима), слободу одлучивања за избор, области и подручја, садржаја и начина рада.

Додатна настава, као један од облика диференцијације, не подразумева само повећање и проширивање знања (експанзивност) већ и његово продубљивање, сагледавање узрочно-последичних веза и односа, увиђање међу стварима и појавама, трагање и проналажење узрока, проналажење нових, другачијих и оригиналних решења. Ради се, у ствари, о максималној активизацији сазнајних активности ученика, њиховом активном учествовању у процесу прераде добијених информација, развијања и активног и стваралачког мишљења, развијању и васпитању креативности. Улога наставника, и других одраслих који могу учествовати у раду са даровитим ученицима, састоји се у " педагошком вођењу" ученика: подстицању, пружању подршке и помоћи у самосталном раду, давању савета и упутстава, усмеравању, различитим изазовима, стварању посебне атмосфере и сл.

Додатну наставу треба диференцирати и индивидуализовати имајући у виду различите могућности, потребе, интересовања, тежње и настојања, даровитих ученика.

Поред облика и поступака индивидуализације и диференцијације, тимска настава пружа широке могућности рада са даровитим ученицима.

Тимска настава је облик организације у којој наставници тесно сарађују и координирају своје напоре и активности, стечена искуства у практичном раду, педагошки квалитете и индивидуалне спретности и могућности, заједничким и организованим планирањем, да рад ученика учине рационалнијим и ефикаснијим. Сваки наставник у тиму обично се

специјализује за једно подручје, за одређену област, или одређени сегмент образовања и учења. Тимови наставника доносе заједничке одлуке о организацији и задацима наставе и учења, брину о раду одређене групе ("микроразреда" и малих група), рад и учење на индивидуалној основи.

Суштина и основне карактеристике тимске наставе односе се на: групни (тимски) рад и организовање наставника и ученика; флексибилно респоредирање наставних садржаја и активности и коришћење наставног времена; интензивне потребе и коришћења традиционалних и најсавременијих наставних средстава и учила.

Образовање и друге активности ученика организују се разноврсно и флексибилно, подразумевају рад у великим и малим групама као и самостални рад појединца. Овакви облици рада образлажу се чињеницом да се различите наставне јединице, теме и проблеми могу ефикасније и интензивније обрађивати у групама различитих величина.

У великим групама, до којих најчешће долази спајањем више одељења једног разреда, доминира наставник – предавач из тима, а ангажују се специјалисти и стручњаци изван школе као и професори универзитета. Велике групе су најпогодније за предавања, тумачење нове наставне материје, уводних излагања за веће целине, као и других допунских излагања, тумачења значајних правила и закона, преглед проблема и закључних разматрања, приказивање филмова, демонстрирање нових наставних средстава и учила.

После предавања или демонстрација у великој групи следи рад у малим групама (или кружоцима). Формирање ових група заснива се на постигнутим резултатима из појединих наставних предмета или одговарајућих подручја и области, на основу интересовања или према сопственим жељама и наклоностима.

Мање групе омогућавају ученицима да увежбавају своје аналитичке способности, способности излагања, анализирања, критике, уопштавања, борбу мишљења у аргументованој дискусији и расправи и друге квалитете и способности даровитих ученика.

Основна одлика активности у раду малих група представљају дијалози, расправе и критике, размена идеја, интензивна групна интеракција, повезивање узрочности и последичности, довитљивост и имагинација, класификовање и развијање идеја, упорност, ентузијазам, генерализовање на основу низа чињеница, апстрактно мишљење. Рад у малим групама омогућава појединцима да развијају присније међусобне односе. Пружа се и могућност за блиску размену погледа и идеја што наводи поједине ученике да се увере да и други имају слична осећања, фрустрације и неспокојства. Постоји и већа могућност за међусобна зближавања између ученика као и ученика и наставника.

Самосталан рад ученика је претежно усмерен ка индивидуалном учењу и раду, решавању постављених задатака и проблема и вежбање вештина и спретности. Ученици се усмеравају ка постизању постављених задатака зависно од програмираних садржаја, њиховог општег нивоа и могућности ученика.

Предности тимске наставе могу се исказати на следећи начин: комбиновањем специјалности наставника, њихових искустава и талената. Наставници у тиму могу да пруже много богатија педагошка искуства него што је то случај у другим условима, путем разнорских могућности груписања и организовања. Ученицима се може обезбедити индивидуализована и диференцирана настава која је непосредније повезана са њиховим индивидуалним потребама, жељама и могућностима. у тимској настави могуће је избећи понављања до којих долази при обради истих или сличних садржаја, материјала и учила. Флексибилна организација рада и времена омогућава наставницима интензивније планирање, припремање и реализовање програма, разноврстан, квалитетан и креативан рад.

Развој даровитих појединаца не би био потпун и целовит уколико се не би односио на креативност и стваралаштво као компоненту не само интелектуалног већ и целовитог (свестраног) развоја. Развој не подразумева само стицање знања и мења, ма колико то било неопходно, већ и активно учествовање појединца у процесу прераде знања и његове улоге у самосталном и критичком мишљењу. Неки аутори сматрају да је најважнији циљ васпитања подстицање и развој креативности. Стваралаштво је, међутим, далеко шире и сложеније и подразумева читав низ особености интелекта.

Креативност се, уствари, односи на способност да се пронађу нова решења, сагледају проблеми из новог угла, створе нови погледи и идеје, нова увиђања, што се прихвата као нешто што има социјалну, духовну, естетску, научну или техничку вредност. Наглашава се новина или оригиналу сагледавању и стварању нових састава или комбинација већ познатих облика у поезији, музици, сликарству, реорганизовању појава или теоријских погледа у наукама. На неки начин креативност идеја представља понављење формулације (реформулација) раније познатих идеја. Креативност и креативни прилази су заправо идеје које стварају нове везе, комбинације или сагледавања између већ познатих идеја и циљева. Креативност се поставља као васпитна неопходност, као захтев који дозвољава изражавање ученика, усавршавање и оплемињивање личности.

Креативност је сложена и комплексна способност састављена од бројних чинилаца који проистичу и подржавају стваралаштво. Међу основне елементе које одређују ниво креативности убрајају се: оригиналност (актуелност различитих одговора и решења, осетљивост и проницљивост); флексибилност (могућност реконструисања знања у складу са примењеним законима средине, брзо мењање правца мишљења) и флуентност (дозирање одговора на одређена питања и проблеме и њихово нијансирање).

Креативност укључује и друга својства, међу којима се издвајају интелектуални фактори (мотивација, темперамент, својства карактера, аспирација). Улога сваког поменутог фактора је да подстиче, подржи и усмерава процес стваралаштва.

Торенс (Paul Torrance, 1915-2003), професор педагошке психологије, у свету познат као "отац креативности", изложио је своје сугестије о томе како се у разреду може стварати клима за подстицање и развој креативности. Истакао је

да је наставник обавезан да се упозна са суштином и главним особеностима креативности, како би применом таквог знања могао да прихвати и подстиче изражавање нових идеја и креативно деловање. Наставници би требало да пруже "модел отворености и проверавања" у одговарајућој области, да стварају ситуације у којима може доћи до појаве креативности, да изазивају (провоцирају) ученике на усаглашаваним идејама, идејама које пружају парадоксе или дају отворене могућности и које могу бити контраверзне, да спрече ученике да подржавају (имитирају) креативне уметнике (писце, проналазаче, уметнике, научнике) како њихова властита креативност не би била осујећена или пригушена, да развијају толеранцију за нове идеје и за њихову примену.

Пожељно је да наставници буду у стању да себе замисле у улози ученика, да се уживе у њихова осећања и мисли, жеље и намере (емпатија), како би током образованог процеса били у могућности да реагују када су упитању мотивација, подстицање могућности и интересовања ученика. Посебно је важно да наставници буду усмерени на потенцијалне могућности средине, да о том имају оптимистички став и да се, колико је то опште могуће, понашају на начин који је карактеристичан за креативне особе.

Поставља се и питање избора и примене наставних метода које одговарају даровитим ученицима и обезбеђују ефикасну наставу и образовање. Настава, као што је познато, садржи различите комбинације предавања и објашњавања, расправа и дијалога, демонстрирања и експериментисања, индивидуалног, индивидуалног и тимског рада и поучавања. Наставник користи сваки од њих да би остварио одређене циљеве и задатке, користећи одређено време за све ученике, или само за неке од њих. Наставници у ученици најчешће имају више циљева које желе да остваре. За било коју врсту циљева неке методе су примереније и ефикасније од других из чега произилази да би наставници требало да користе комбинацију метода што је и најраспрострањеније у настави. Ова метода одговара раду са већим или мањим бројем ученика, индивидуалном и диференцијалном раду, тимској и проблемској настави.

На питање о томе које су наставне методе најбоље и најефикасније, Адолф Феријер је одговорио: "Ниједна није најбоља. Све су делимична врста активне школе. Свака је прилагођена извесном типу ученика за извесном типу ученика за коју нису погодне друге методе, а нарочито је свака погодна за оног који је њу створио." (Адолф Феријер, 1932).

За даровите ученике посебну вредност и значај имају методе са вишеструким утицајем на ову групу ученика. То се, пре свега, односи на методе које омогућавају да се пасивна знања трансформишу у активна, а погодне су за откривања нових знања и њихову примену у акцијама. Оба ова услова испуњавају проблемске методе. Оне усмеравају ученике на анализу стања путем постављања проблема, издвајање података који су познати, формулисања претпоставки, као и евентуално решавање постављеног задатка или проблема. Активности које се дешавају током овог процеса догађају се на основу три нивоа спознаје: нивоу чињеница (када се траже емпиријски

подаци); нивоу модела (када се покушавају стварати модели, системи и познате везе и односи међу њима уз њихову допуну елементима и везама који је ученик сам открио); и моделу теорије када се формулишу правила и обављају уопштавања у процесу решавања проблема зависности у виду норми, принципа, правила и сл.). У овом случају нема опасности да ученици буду преоптерећени појединостима и детаљима, да "магационирају" податке и чињенице, јер карактер задатака који одговара решавању проблема усмерава их да прелазе са детаља на моделе, а са ових на теорије. Теоријска правила, затим, захтевају схватања у облику модела или одређених конкретизација.

Образовање и настава у савременим условима мање инсистирају на усвајање специфичних знања, а више на развијању и усавршавању универзално примењивих интелектуалних способности као инструмената за стицање знања и учења. Учење метода, поступака и технике интелектуалне прераде је много ефикасније за стицање специфичних знања, а адекватно разумевање појединци су све више упућени на познавање функционалних зависности, познавање генезе основа ствари, њене формалне структуре, редоследа у низу или склопа услова. За ово, појединац мора да располаже солидно изграђеним системом шема деловања, категорија и хијерархијским значења које може да примени на основу података. У свему томе, улога наставника је веома значајна па и зато треба и оспособљавати.

Наставници савремене школе треба да поштују и да омогуће јединство сваког ученика и да обезбеде широке могућности деловања. Успех и неуспех треба одређивати у контексту појединачних постигнућа и непоновљивости, а не упоређивањем са другим ученицима и неразумним притисцима. Већи нагласак треба стављати на идентификацију проблема и проблемског учења, наглашавањем посматрања, увиђања, експериментисања и истраживачких поступака и метода. Научнике треба гледати вишестрано, уз наглашавање перспектива да се идентификује њихове потенцијалне могућности, добре идеје, сугестије и предлози. Потребно је подстицати и развијати педагошке активности које имају карактеристике подстицања, оригиналности, оштроумности и проницљивости.

Сама промена структуре школе, организације рада у њој и припремање наставника на одговарајући начин, неће обавезно променити природу и ефикасност наставе и учења. Школа није организована на начин који омогућава наставницима да доносе одговарајуће професионалне одлуке и да свој рад обављају на најпримернији начин. Циљ није да се структурирају постојеће компоненте које чине школу већ да се школа трансформише у средину за учење (и шире: "друштво које уче"), у којој ће наставници и ученици моћи заједно да развијају своје капацитете, а њене структуре да омогуће и поспешују потребе за учењем, сазнавањем и развојем, као и да негују енергију и инвентивност одговарајуће средине.

Литература:

- Ђорђевић, Јован (1981), Савремена настава – организација и облици, Научна књига, Београд.
- Ђорђевић, Јован (1999), Наставне методе и успешност образовања, образовање – теорија и пракса, Београд, Москва.
- Husen, T, Postlethwaite (1985), The international Encyclopedia Education, Pergamon Press.
- Marland, S. A. (1971), Education of the talented, Washington DC.
- Torrance, Paul (1971), Creativity in the Educational Proces, Psychology and Educational Practice, Edit. G. Lasser, Scott, Foresman and comp.
- Torrance Paul and Myers, E. E. (1971), Creative Learning and Teaching, Dodd, Mead and comp.
- Woodliffe, H. (197), Teaching gifted Learners, Toronto.

Jovan Djordjević

Serbian Academy of Education
Belgrade

DIDACTIC FORMS, ACTIONS, ORGANIZATION OF CONTENTS AND METHODS APPROPRIATE FOR SPECIFIC FEATURES AND NEEDS OF GIFTED STUDENTS

In order to adjust teaching contents and ensure higher quality of education, contents, methods, means and style of work, various level of abilities, it is necessary to get to know the specific features and needs of gifted students to make clear, adequate and efficient decisions for implementation of the program and organization of upbringing-educational work. Gifted students like to discuss and debate on the issues other students are not interested in; they are capable for broader consideration of the problem, for making connections between causes and consequences and abstract thinking; they are witty and have sense for imagination; they are able to understand the process quickly; they show enthusiasm and interest in versatile activities and interests (they have numerous hobbies); they are persistent and sensitive, and able to show empathy; they are capable of considering similarities and dissimilarities, to reveal links and relations which are not easy to grasp.

Apart from the nature and specific features of such students, a teacher should also get to know their interests, desires and needs well.

Organizational forms of work of students are also related to this; they refer to the following: acceleration (faster advancement); work in regular classes according to enriched programs; homogenous groupings (specialised classes, classes for gifted, pilot-classes, etc) as well as their various combinations. There are reasons for and against the application of the stated forms of work.

Gifted students should have the *need for challenges*, difficulties in problem solving, and they should be provided with the opportunity to work independently and on their own; they need less time and efforts to learn than other students, which can be a serious trap for their complete work and reaching of expected results.

In order to ensure the necessary quality of gifted education, gifted students should be provided with such teaching and learning which suits them best: individualization and differentiation of teaching, problem teaching, team work, assuming flexible organization and flexible time for work, application of “modules” of various duration and in different combinations, work in large and small groups, independent work, as well as intensive use of modern technical-technological and other means.

Modern didactics has pointed out to the role, importance and value of teaching methods which have *multiple influences* on gifted students and their development. This refers, before all, to the methods and procedures which facilitate passive knowledge transform into active and enable discovery of new knowledge and its application. Problem methods, as well as methods of independent knowledge acquisition fulfil both of the mentioned conditions.

Intellectual upbringing, one of the important sides of educational process, is not sufficient for work with gifted students. Intellectual upbringing should be closely connected with *upbringing of emotions and volition*, with *ethical upbringing and behaviour*, as well as with *creativity*, since these are components of not only intellectual but *total development*. Creativity refers to ability to find *new solutions*, consider problems from *new angles, new ideas* and observations, which is accepted as something that has social, spiritual, aesthetic, scientific or technical value. Creative contributions are also ideas which realize *new relations, free expression* of students and refinement of individuality.

Key words: giftedness, forms of work in teaching, individualization, problem teaching, team work, methods, creativity.